

Manastır Tanzimat Döneminde Bir Rumeli Şehri Sosyo-Ekonomik Yapı (1839-1876)

H. Baha Öztunç

İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2020, 296 sayfa, ISBN: 978-605-7819-32-1.

Feride SAĞLAM*

Eser; ön söz, kısaltmalar, giriş kısmıyla beraber dört bölüm, ayrıca ekler, kaynakça ve dizin kısımlarından oluşmaktadır. 296 sayfadan ibaret olan eser Kitabevi Yayınlarından 2020 yılında çıkmıştır.

Türk tarih yazıcılığında son dönemlerde yerel tarih araştırmacılığının bir sahası olan kent tarihine yoğun bir ilginin olduğu ve bu bağlamda çok sayıda akademik ve popüler çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Yazımıza konu olan çalışma da bu alanda yapılmış son örnekler arasında yer almaktadır. Bu çalışma Osmanlı Devleti'nin önemli Rumeli kentlerinden olan Manastır'ın sosyal ve ekonomik yapısını konu edinmektedir. Tam adı *Tanzimat Döneminde Bir Rumeli Şehri: Sosyo-Ekonomik Yapı (1839-1876)* olan eser, H. Baha Öztunç tarafından hazırlanmış olan doktora tezinin kitap olarak yayımlanmış hâlidir.

XIX. yüzyılın ortalarından XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar devam eden, Osmanlı tarihinin dönüşüm kesitine yoğunlaşmış olan eser Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı'nın Rumeli coğrafyası geneli ve Manastır kenti özelinin geniş bir panoramasını sunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Batı'ya açılan kapısı Rumeli topraklarının bir parçası olan Manastır şehri, kozmopolit bir yapıda olup hem Osmanlı hem İslam hem de Batı şehirlerinin özelliklerini barındıran bir şehirdi. (s. 21)

Bir bölgenin tarihinin sadece göç, istila, fetih gibi olgulardan ibaret olmadığını anlamak ve o bölgenin tarihî gelişimini ortaya koyabilmek için, sosyal ve ekonomik unsurlarını teşkil eden kentlerini incelemek gerekir. Bir bölgenin tarihteki dönüm noktalarını anlamak, o bölgenin devletin askerî, siyasi ve ekonomik tarihine nasıl etki ettiğini görebilmek için onun daha küçük birimlerine yoğunlaşmanın lüzumu

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih ABD, Ankara, feride.saglam@outlook.com

reddedilemez. Bu yüzden son dönemlerde kent tarihi araştırmalarına olan ilginin kaynağı da bu yönüyle değerlendirilmelidir. Osmanlı Devleti'nin “en uzun yüzyılı” olan XIX. yüzyılın askerî, siyasi ve ekonomik dönüşümünü anlamak büyük ölçüde kentlerin sosyoekonomik tarihini anlamaktan geçmektedir. Bu dönüşümün kentlere nasıl yansıdığını anlamak suretiyle devletin geneline yansıyan fikir hareketlerini, onların temsilcileri durumundaki önemli şahısları, ekonomik unsurların bu dönüşümün neresinde yer aldığını anlamlandırabiliriz. Yazımıza konu olan bu kent tarihi çalışmasını yapan yazar da yukarıda öne sürülen unsurlar bağlamında kurgulamış olduğu eserinde, Manastır kentinin askerî, siyasi, sosyal ve ekonomik verilerini çok ayrıntılı bir şekilde inceleyerek bir kentin bir devletin dönüşümünde nasıl bir rol oynadığını tespitte çalışmıştır. Yazar, bu kurgusunu temellendirmek için tabloları, kartpostalları, resimleri, haritaları, istatistikî verileri ve arşiv kayıtlarını yoğun olarak kullanmıştır.

Eserin “Giriş” kısmında *kent* ibaresi kavramsal olarak ele alınmış, bu bağlamda Manastır'ın kent kavramını nasıl temsil ettiğine dikkat çekilmiştir. Yazar neden 1839-1876 aralığını seçtiğini de bu kısımda açıklamaktadır. Tanzimat'ın ilanıyla Osmanlı şehirlerinde idari, iktisadi ve toplumsal alanlarda yeni bir sürece girildiği göz önüne alınarak eserin sınırları Tanzimat Dönemi olarak tespit edilmiştir. Tanzimat ile başlayan yeni oluşum Rumeli'nin önemli şehirlerinden olan Manastır'ı da etkilemiştir. Bu dönemde Manastır'da alanında uzmanlaşmış ceza, ticaret vb. mahkemeleri, modern belediyeler, modern şehir plancılığı anlayışında yenileşmeler görülmektedir.

“Manastır Şehri'nin İdari Yapısı ve Teşkilatı” adlı birinci bölüm Tanzimat Fermanı ile bölgenin aldığı yeni şekli ortaya koymaktadır. Kazaların günümüzde nerede, hangi ülke toprakları içinde olduğunun belirtilmesi güzel bir ayrıntı olmuştur. Meclisler, idari kadrolar, yöneticiler, görevliler, bazı masrafların listesi, resmî ve özel binalar, askerler, ulaşım ve haberleşme imkânları, ulaşım hatları ve postalar, kısacası şehrin idari, sosyal ve kültürel yapısı; ordu merkezi olarak askerî açıdan önemi; adalet teşkilatı ile şehirde bulunan yabancı devletlerin temsilcilikleri hakkında geniş bilgi verilmiştir.

İkinci bölümü teşkil eden, “Manastır Şehri'nin Nüfusu ve Mahalleleri” başlığı altında yer alan üç kısımda Rumeli'de yaşayan ahalinin milliyetleri, dinleri ve yaşları üzerinde durulmuştur. Osmanlı Devleti'nin bölgeyi fethettiği zamandan başlanarak halkın nüfusu alt başlıklar hâlinde detaylıca verilmiştir. Bunlar mahallelerine göre de ayrılmıştır. Nüfusa göre artan mahalleler, aynı mahallelerde yaşayan farklı dinden insanların varlıkları dikkat çekmektedir. Müslümanların, Hristiyanların, Yahudilerin, Kıptilerin yaşadığı ve hepsinin birlikte yaşadığı mahalleler isimleriyle ve hane sayıları ile verilmiştir. Dinî mekânlar da atlanmayarak cami ve mescitler, tekke ve zaviyeler, kiliseler, havra ve sinagoglar tespit edilebildiği kadarıyla, sayıları ve fiziki durumlarıyla birlikte verilmiştir.

Eserin en uzun bölümü olan “Ekonomik Yapı”; iş kolları ve esnaf, ticari hayat, tarımsal faaliyetler olarak üç ana başlıktan oluşmuştur. Tanzimat öncesi meslek kolları ile Tanzimat sonrası meslek kolları verilmiş ve karşılaştırma yapması için okuyucuya fırsat sunulmuştur; yeni meslek kollarının da eklenmesiyle dönemin iş alanları, esnafı ve halkın geçim kaynakları hakkında bilgi sahibi olunabiliyor. Elde edilen ürünlerin satışı için kurulan pazar ve panayırlar, özellikle panayırların isimleri ve kuruldukları tarihler ilgi çekicidir. Belirli yıllarda yapılan ticari faaliyetler, ithalat ve ihracat, ürünler ve fiyatları, çalışmak için

şehir dışına çıkanların gittikleri yerler, kölelik, fabrika açma uğraşları ve açılan fabrikalar dönemin ekonomisine ışık tutmaktadır. Ayrıca tarım arazileri ve kullanım alanları, tarım ürünleri ve ortalama miktarları, bazı kanunsuz uygulamalar ve önlemler, tarım işçileri, hayvancılık ve ormanlar yazarın üzerinde durduğu diğer hususlardır.

Eserin son bölümü olan “Manastırda Sosyal Hayat”; eğitim ve öğretim, afetler, sağlık olarak üç ana başlıktan oluşmuştur. Bu bölümde Müslüman, Yahudi ve Hristiyan okullarının isimleri, sayıları ve daha çok sayıda ayrıntılı bilgi verilmiştir. Çeşitli mezhepler tarafından kurulmuş olan gayrimüslim okulları eğitim vermenin yanı sıra misyonerlik faaliyetleri için öğrenci yetiştirme faaliyetini de gerçekleştirmiştir. Ruhsatlı ve ruhsatsız olarak kurulan bu okullardan ruhsatsız olan 483 tanesinin Manastır vilayetinde olduğu belirtilmiştir. (s. 238) Bu bölümde Manastır ve ona bağlı kazalarda meydana gelen afetler yıllara göre sınıflandırılarak, hasar gören yerleşim yeri ve binalara dair detaylı bilgiler verilmiştir. Sağlık alanında yapılan çalışmalar, yapılan hastaneler, hastalığın tedavisi için kullanılan yöntemler gibi bilgiler yine bu başlık altında ele alınan konular arasındadır.

Sonuç kısmında yazar, kitabın geniş bir özetini yapmış, verdiği bilgilerle Manastır’ın Batılı şehir statüsünü kazandığını ispatlamıştır. 1839-1876 arası Balkan coğrafyasını çalışacak olan araştırmacılar veya meraklısı için temel kaynak niteliğinde olan bu eser, arşiv kaynaklarının yoğun olarak kullanılması bakımından alana yönelik bir tür bibliyografya denemesini de ihtiva etmektedir. Verilen bilgilerin fotoğraflarla, haritalarla, planlarla desteklenmesi, tablolar oluşturularak ilgili başlığın konularının yıl yıl açıklanması eserin anlaşılabilirliğini güçlendirmiştir. Adından da anlaşıldığı üzere bu eser, siyasi tarihin neden olduğu veya oluşumuna zemin hazırlayan sosyal tarih ile ilgilidir.

Doğu ve Batı’nın köprüsü görevini gören Rumeli vilayetlerinden biri olan, “konsoloslar şehri” Manastır’ın detaylı ve tarafsız bir şekilde aktarılmasının eserin en önemli özelliği olduğunu söyleyebiliriz. Birinci el kaynaklardan yararlanılarak vücuda getirilen bu önemli eser hem Rumeli üzerine akademik çalışma yapacak araştırmacılar hem de Rumeli ve son dönem Osmanlı tarihi meraklıları için başvurulması gereken eserler listesine yazılmalıdır.